

Europska unija i reflektivna modernizacija: je li teorija kasne modernosti Anthonyja Giddensa i Ulricha Becka uvjerljiva kao politički diskurs europeizacije?

Krešimir PETKOVIĆ

*Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu
kpetkovic@fpzg.hr*

U radu se problematizira viđenje Europske unije Anthonyja Giddensa i Ulricha Becka, koje su konstruirali na osnovi teorijskih uvida razvijenih u okvirima svoje sociologije kasne modernosti. Polazeći od »umjerene varijante« teorije političkog diskursa, autor pokušava pokazati kako sociologija kasne modernosti Giddensa i Becka ima naglašenu normativno-političku dimenziju koja zanemaruje društvenu i političku stvarnost klasične modernosti, pokazujući najprije kako se osnova za političko-diskurzivnu interpretaciju njihove teorije može pronaći i u njihovim vlastitim metodologijskim postavkama. Autor zaključuje kako se, izvan zaštitnog okvira legitimnosti koji pruža kategorija neutralne znanstvene teorije, teorija Giddensa i Becka, kao jedan od diskurzivnih političkih projekata europskog integriranja, mora ozbiljnije suočiti s opstojnošću protupolitike klasične modernosti: nacionalnodržavnim institucijama, jakošću nacionalnog identiteta i nacionalnodržavnih vezanosti, bez obzira tumači li se potonje kao primordijalne datosti ili samo kao čvrsto uspostavljene diskurzivno-političke snage suvremenosti.

Ključne riječi: reflektivna modernizacija, Europska unija, Ulrich Beck, Anthony Giddens, sociologija, politika, diskurs

Uvod

Europska unija predmet je znanstvenog bavljenja politologa, koji konceptualiziraju EU kao poseban politički sustav s vlastitim političkim institucijama, akterima i procesima (Hix, 2005). Ona je također predmet bavljenja ekonomista, koji svoj znanstveni fokus usmjeravaju na procese ekonomske integracije u Europi, analizirajući ponajprije ostvarivanje i učinke zajedničkog tržišta zemalja članica EU (McDonald i Dearden, 2005). Ona je i predmet analiza pravnika, koji razmatraju presude Europskog suda pravde

u Luksemburgu i raspravljaju o odnosu europskoga i nacionalnog prava (Craig i De Búrca, 2003). Europsko integriranje može se promatrati i iz sociologijske perspektive. Njime su se bavili sociolozi tzv. kasne ili radikalne modernosti, teorijskog pravca koji, s jedne strane, odbacuje postmodernizam, kao pretjeranu i u društvenim zbivanjima neutemeljenu teorijsku opciju, ali s druge strane, odstupa i od »klasične« sociologije, kao danas anakrone teorijske refleksije iz vremena nacionalne države, koja se ne uspijeva nositi sa suvremenim procesima globalizacije.

Vodeći predstavnici toga teorijskog pravca u sociologiji su Anthony Giddens i Ulrich Beck. Obojica su također uvjereni zagovornici projekta europskoga političkog i ekonomskog integriranja. Svoju potporu jačanju EU jasno su izrazili već nakon odbijanja ustavnog ugovora za EU na referendumima u Francuskoj i Nizozemskoj u proljeće 2005., objavivši zajedničko otvoreno pismo u više od 30 europskih i svjetskih novina. U pismu su, posve u skladu sa svojim teorijskim postavkama o određenim nezaustavljivim promjenama u suvremenim društvima, naglasili kako bi zatvaranje u okviru nacionalne države bilo štetna politika, pa i za same nacionaliste. Upravo suprotno nacionalističkim težnjama, ono bi dovelo do gubitka političke moći za nacionalne države, jer one samostalno ne mogu riješiti probleme koje nameću globalizacijske društvene promjene, kao što su, primjerice, pitanja ekonomskog rasta, (i)migracija, sigurnosti i zaštite okoliša. Bijeg u sigurnost nacionalne države, koji neki priželjkuju, za Giddensa i Becka bio bi puki eskapizam, a EU – unatoč ondašnjem odbijanju Ustavnog ugovora i aktualnijem odbijanju Lisabonskog ugovora – za njih nema alternativu. Ona treba jačati, kako bi postala vodećim globalnim političkim akterom, za što je ponajprije potrebna jaka europska ekonomija, koje nema bez daljnje integracije: »Paradoks je da, u suvremenom svijetu, nacionalističko i izolacionističko mišljenje može biti najgori neprijatelj nacije i njezinih interesa. EU je arena u kojoj se formalna suverenost može zamijeniti za stvarnu moć, u kojoj je moguće njegovati nacionalne kulture i poboljšati ekonomski uspjeh« (Giddens i Beck, 2005). Također, u godini prije zajedničkog istupa s Giddensom, Beck je u koautorstvu s politologom Edgarom Grandeom objavio knjigu *Kozmopolitska Europa*, u kojoj je zagovarao snažnije i kvalitativno drukčije europsko integriranje. Europa bi, prema stajalištu izraženom u toj knjizi, trebala postati kozmopolitskom zajednicom. Kozmopolitska bi Europa, utemeljena u Beckovoj teoriji refleksivne modernizacije, bila politički i ekonomski jedinstvena, ali bi poštovala kulturne različitosti (Beck i Grande, 2006).

Kao i Beck, Giddens je posljednjih godina intenzivno pisao o europskom integriranju, ističući potporu projektu EU. Prema Giddensu, Europa

treba razviti zajednički socijalni model, koji je može pozitivno definirati u odnosu na ostatak svijeta (Giddens, 2006, 2007). Giddensov i Beckov zajednički istup, kao i sadržaj njihovih publikacija o EU, nedvosmisleni su pokazatelji kako oni dijele u osnovi isto mišljenje o EU. Također, njihove teorije, pod spomenutim zajedničkim nazivnikom kasne ili radikalne modernosti, u analizi se često shvaćaju kao komplementarna cjelina (Mouffe, 2005: 35–44). Premda među njima postoje određene razlike, navedeni razlozi opravdavaju da se pri tematiziranju sociologijskog pristupa EU, koji polazi od postavki o specifičnim društvenim procesima u kasnoj modernosti iz kojih se može izvesti potpora EU, Giddensova i Beckova teorija obrade zajedno, kao konzistentna smislaona cjelina.

U ovoj studiji namjeravam propitati viđenje projekta europskog integriranja unutar teorije kasne modernosti. Argumentaciju počinjem kratkim metodologijskim izvodom čija je svrha pokazati kako Beck i Giddens sami eksplicitno prihvaćaju politizaciju društvenih znanosti (1). Zatim analiziram njihovo djelo kao politički diskurs koji pokušava oblikovati društvenu stvarnost (2). Naime, uz uvodno naznačeni, u osnovi funkcionalistički pristup analizi europskoga integriranja, koji EU konceptualizira kao politički sustav, korpus politološke teorije europske integracije uključuje i brojne druge pristupe, među kojima se nalaze i društvenokonstruktivistički i diskurzivni pristup (Risse, 2004; Wæver, 2004; Diez, 1999). Oni će mi dati utemeljujuće postavke za kritičku diskurzivnu analizu Giddensove i Beckove teorije. S pomoću »umjerene« varijante teorije političkog diskursa, konstruirane za potrebe ove studije, pokušavam u radu pokazati kako su mnoge od Giddensovih i Beckovih postavki na kojima grade viziju europskog integriranja nerealne, tj. kako nemaju dovoljno čvrstu izvandiskurzivnu utemeljenost u društvenim i političkim trendovima današnjice u Europi i svijetu. U završnom dijelu stoga izražavam skepsu prema vjerojatnosti ostvarenja europske politike koju Giddens i Beck zagovaraju i zaključujem kako bi njihova teorija trebala ozbiljnije tretirati prerano otpisane političke oblike klasične modernosti.

1. Političko čitanje Becka i Giddensa prema njihovim vlastitim naputcima: društvena znanost kao politički diskurs

Prije nego što pristupim analizi Beckove i Giddensove teorije europske integracije kao političkog diskursa, želim pokazati kako takvo čitanje ni pošto nije u suprotnosti s njihovim vlastitim metodologijskim postavkama. Zanimljivo je, naime, što Beck posve otvoreno tvrdi za svoju teoriju da je politički diskurs, dok je kod Giddensa ta tvrdnja nešto manje eksplicitna, ali jednako nedvojbena.

U političko-diskurzivnoj reinterpretaciji Beckove pozicije treba početi od jedne opsežne napomene u *Pronalaženju političkoga*, vezane uz raspravu o »zastoju u kategorijama« koji sprječava percepciju društvenih promjena nastalih logikom usputnih posljedica. Da ta napomena nije tek usputna refleksija, nego je iznimno bitna za Beckovu metodologiju, jasno pokazuje Beckova vlastita kvalifikacija dijela teksta uz koji je napomena vezana, naime da o problemu zastoja u kategorijama »govori cijela ova knjiga« (Beck, 2001: 71). Kao što je poznato, Beck u toj knjizi inzistira na tome da treba pronaći nove političke kategorije koje će osmisliti postulirano globalno društvo rizika. Njegova napomena govori o tome kako on, zapravo, shvaća »kategorije« društvenih znanosti i što ustvari znači njegova naslovna sintagma »pronalaženje političkoga«.

Beck se u napomeni poziva na Pierrea Bourdieua i njegovu provokativnu ideju prema kojoj su sve kategorije koje govore o društvenim i političkim odnosima – što uključuje kategorije društvenih znanosti, koje se obično prezentiraju kao vrijednosno neutralne – ustvari društvene *norme*, tj. dijelovi društvenih struktura, a ne neutralne deskriptivne ili eksplanatorne kategorije. Te kategorije, u osnovi, nešto propisuju ili zabranjuju, tj. normiraju društvene odnose koji nisu unaprijed zadani. Bourdieu potkrjepljuje svoje stajalište etimološkim izvodom, prema kojem grčki glagol *kathegoresthai* izvorno znači »javno optužiti«, dakle nešto evaluirati ili normirati. Društvenoznanstvene kategorije, poput »obitelji«, »države« ili »klase«, za Bourdieua su ustvari društvene vrijednosti i norme koje se kroz tehničku upotrebu transformiraju u objektivne kategoreme i potom se prezentiraju kao vrijednosno neutralne deskripcije ili objašnjenja koja govore o objektivnim veličinama. Iz toga slijedi da ono što društveni znanstvenik čini, ako nekritički koristi zadane kategorije, jest konzervativno sankcioniranje postojećeg poretka. Tako za Bourdieua bihevioralistički društveni znanstvenici, koji upotrebljavaju postojeće upravne i statističke kategorije, nisu ništa više nego statističari postojećeg poretka, *statisticiens d'État* ili »statističari države«, koji umjesto kritičkog razmišljanja slijepo prihvaćaju »birokratske taksonomije« (Bourdieu, 2001: 78). Beck, zajedno s Bourdieuom, inzistira na tome da društvena znanost treba biti kritički orijentirana. Ako sociolozi prihvaćaju kategorije starog ili postojećeg poretka – iz Beckove je perspektive riječ o konzervativnim normama nacionalne države, patrijarhalne obitelji i sl. – oni diskurzivno reproduciraju stare društvene strukture odnosno, kako napominje Mary Douglas, koju Beck citira u napomeni, reproduciraju »uvriježenu shemu autoriteta« (Beck, 2001: 71).

Po Bourdieuu društvo nije »unaprijed zadano«, nego je, barem donekle proizvod normiranja, uključujući i ona znanstvenopolitička, koja se odvijaju unutar opće simboličke borbe za dominaciju u društvu. Ta normiranja mogu biti proizvod »upravne probave« postojećeg poretka o kojoj govori Claus Offe (Beck, 2001: 263–264), a mogu biti povezana s kritičkom političkom pozicijom, koja postojeći poredak osporava i nastoji oblikovati novi. U tom se normiranju mogu diskurzivno propisivati različiti politički oblici. Društvo je, drugim riječima, donekle proizvod političkog diskursa, a u toj diskurzivnoj proizvodnji poretka sudjeluje društvena znanost, s više ili manje uspjeha konstruirajući njegova različita oblikovanja. Upravo u tu perspektivu treba smjestiti jednu od Beckovih glavnih tema – kritiku metodologijskog nacionalizma, koji operira s anakronim kategorijama nacionalne države (Beck, 2003; 2004: 43–62, 75–84, 156–162, 350–353). Metodologijskim nacionalizmom Beck naziva politički diskurs klasične modernosti koji reproduciraju neosviješteni društveni znanstvenici. Taj diskurs govori o nacionalnim državama, njihovim ekonomijama, klasama i unutarnjim socijalnim razlikama što Beck, bivajući kozmopolitom, smatra nedopustivim. Pronalaženje političkoga za njega znači diskurzivno-političko normiranje društva rizika i globalne političke ekonomije na kozmopolitski način. Ako su društvene kategorije norme političkog diskursa, onda načelno ne postoji jaz između društvenog pojma i zbilje, nego samo ostvarena i neostvarena norma (koja jest ili nije potencijalno ostvariva). Stoga pri ocjeni statusa društvenoznanstvenih kategorija i teorija glavno pitanje nije ono o njihovoj istinitosti ili lažnosti, nego ono o njihovoj ostvarivosti, izglednosti i razložnosti ili, s druge strane, njihove neostvarivosti, nevjerojatnosti i nerazumnosti. *Pitanje je, dakle, hoće li se te diskurzivne norme koje se »teorijski« propisuju uklopiti u postojeće izvanakademske društvene i političke diskurzivne tokove ili uspješno potaknuti nove, ili će se pak, u svojoj kontrafaktičnosti, one pokazati posve utopijskima, ili čak opasnima?*

Isto se pitanje može postaviti i Giddensu. Giddensov metodologijski put u diskurzivnu politizaciju društvenih znanosti nešto je suptilniji, ali ima jednak ishod Beckovom. Političko-diskurzivna reinterpretacija njegove teorije može se izvesti s pomoću njegova pojma »dvostruke hermeneutike«, koji je temeljito objašnjen u *Posljedicama modernosti* (Giddens, 1990: 15–17, 36–45, 53–54, 152–154) i neosporno ima važno mjesto u Giddensovoj sociologiji. Tim pojmom Giddens upućuje na to da je, barem u uvjetima društvene epohe u kojoj živimo, nemoguće govoriti o vrijednosno neutralnoj društvenoj znanosti. U kasnoj modernosti, društvene znanosti stvaraju pojmove drugog reda, no oni se »spuštaju« u svijet ži-

vota aktera i potom ga, kao pojmovi prvog reda, oblikuju i mijenjaju. Za Giddensa su društvene znanosti tako čimbenik koji u velikoj mjeri uslo-žnjava kasnu modernost: »Odnos između sociologije i njenog predmeta istraživanja – ljudskog djelovanja u uvjetima modernosti – mora se [...] razumjeti u pojmovima ‘dvostruke hermeneutike’. Razvoj sociološkog znanja parazitira na pojmovima koje razvijaju akteri laici; s druge strane, pojmovi iskovani u metajezicima društvenih znanosti, koji su isprva bili formulirani da bi opisali ili objasnili svijet djelovanja, rutinski ponovo stupaju u njega. Ali, to ne vodi izravno do prozirnosti društvenog svijeta. *Sociološko znanje spiralno ulazi i izlazi iz svijeta društvenog života, rekonstruirajući i sebe i taj svijet, kao integralan dio tog procesa*« (1990: 16). Giddens smatra da »[d]iskurs sociologije i pojmovi, teorije i zaključci drugih društvenih znanosti, stalno kružeći, ‘ulaze i izlaze’ iz onoga čime se bave. Tako oni refleksivno restrukturiraju vlastiti predmet koji je sâm naučio sociološki misliti. *Modernost je po sebi duboko i imanentno sociologizirana*« (1990: 43).

Prevedeno na jezik ovoga rada, Giddens smatra da društvenoznanstvene teorije diskurzivno-politički oblikuju društvo. Iz Giddensove dvostruke hermeneutike proizlazi da znanstvenik koji razvija teorije o društvenom svijetu, u krajnoj liniji, politički djeluje. On ima mogućnost oblikovati različite pojmove koji će zatim oblikovati refleksivne društvene odnose. Drugim riječima, on stvara politički diskurs.¹ Kao i u Beckovu slučaju diskurzivne politizacije društvenih znanosti i upozoravanja na metodologijski nacionalizam, nije toliko važno koliko je »modernost sociologizirana« i koliki utjecaj na društveni život Giddensova sociologija stvarno ima; zdravorazumski skepticizam vjerojatno nalaže da se utjecaju društvenoznanstvenih akademskih teorija »izvan zidina« akademije ne pripisuje onoliki utjecaj koliki bi društveni znanstvenici očekivali ili htjeli. Političko-diskurzivna veza između društvenih znanosti, društva i politike, o kojoj Giddens i Beck govore u

¹ Političko-diskurzivne posljedice ideje dvostruke hermeneutike u trima je povezanim postavkama jasno sažeo Philip Allott, profesor međunarodnoga javnog prava i teoretičar europskog integriranja sa Sveučilišta u Cambridgeu. Prva je postavka da ono što objašnjavamo u društvenim znanostima, za razliku od prirodnih, sadržava ideje i razumijevanja aktera. To znači da mi stvaramo ideje o idejama. Druga je postavka da su oni koji politički djeluju, tj. društveni akteri, također toga svjesni. Ono što proučavaju društveni znanstvenici i politički filozofi proučavaju i oni koji su predmet proučavanja. Iz toga proizlazi da društvena znanost ne može izići iz »igre« društvenog i političkog djelovanja. Objasnjavanje društvenog djelovanja i samo je društveno djelovanje, tj. rječnikom ove studije, ono je stvaranje političkog diskursa: »Treće, filozofirati znači društveno djelovati. Filozofiranje o političkom djelovanju i sâm je političko djelovanje. Mi ne možemo izbjeći igranje uloge u procesu koji proučavamo« (Allott, 1991: 2485).

refleksiji o vlastitim metodološkim postavkama, *načelno* se može uspostaviti. Iz toga proizlazi da se Giddens i Beck u bitnom samointerpretiraju kao politički akteri, koji možda ne mogu predvidjeti i kontrolirati posljedice svog djelovanja, te ocijeniti domet tog utjecaja,² no barem u nekoj mjeri utječu na društvo. Ako je teorija kasne modernosti, po njihovu vlastitu razumijevanju, politički diskurs koji sudjeluje u oblikovanju poretka, ne treba se ustručavati da je se više ne tretira kao neutralnu znanstvenu teoriju i da je se pojmovno precizira kao politički diskurs o EU, čija će se realističnost i utemeljenost zatim moći jasnije evaluirati.

2. Sociologija kasne modernosti kao politički diskurs: pokušaj kontrafaktičkog oblikovanja europskoga društva

Reinterpretacija društvene teorije kao političkog diskursa sastavni je dio »trendovskoga« lingvističkog i diskurzivnog pristupa u društvenim znanostima, a »provedena« je i na tekstovima koji su znatno manje očito politički od Giddensovih i Beckovih.³ S obzirom na raznolikost pristupa unutar diskurzivne teorije u društvenim znanostima, posebno kao teorijskog oruđa u pristupu europskim integracijama, potrebno je najprije precizirati varijantu teorije diskursa kojom ću se u toj reinterpretaciji poslužiti i postavke od kojih u njoj polazim, a koje mi omogućuju izvesti uvodno najavljenju argumentaciju.

Diskurs je upravljanje smislom izraženo u mediju jezika; on je »sloj stvarnosti u kojem se značenje proizvodi i distribuira« (Wæver, 2004: 199). Diskurs najčešće nudi specifičnu predodžbu odnosa moći, sadržava određene binarne opozicije i simbolička suprotstavljanja dobrog i lošeg (McAnulla, 2005: 276–277). On ima legitimacijsku funkciju; u njemu se mogu nalaziti dominantne ideje (Burnham i dr., 2006: 256–263), ali i one kritičke ili čak revolucionarne. Diskurzivni je pristup našao svoje mjesto i među teorijama europskih integracija. On konceptualizira Eu-

² Giddens u *Posljedicama modernosti* upućuje na neka ograničenja koja filtriraju refleksivnost znanja, poput razlika u moći i nenamjeranih posljedica (1990: 54), te jasno piše o nepredvidljivosti (diskurzivnih) intervencija u društveni svijet: »Iako ga mi sami proizvodimo i reproduciramo svojim djelovanjem, mi ne možemo u potpunosti kontrolirati društveni svijet« (1990: 153).

³ Primjerice i s jednim od utemeljiteljskih socioloških tekstova, Durkheimovim *Pravilima sociološke metode*. Durkheimovo inzistiranje na tome da društvenu strukturu treba reificirati u »društvenim činjenicama« koje treba znanstveno proučavati, jedna autorica shvaća kao retoričku strategiju kojom se brani jednu novu znanost, potrebnu u vremenima »anomije«. Ona smatra da Durkheim svojim manifestom ustvari (politički) proizvodi novu stvarnost, jednako kao što to čine Breton, Marinetti ili Marx i Engels u svojim manifestima (Cormack, 1996: 89, 91).

ropsku uniju kao politički diskurs, često na dijametralno suprotne načine, u rasponu od diskursa kao habermasovskog komunikativnog djelovanja do diskursa u smislu foucaultovskog oblikovanja subjekta (Risse, 2004: 164–165). Osnovnu premisu diskurzivnog pristupa EU izrazio je Thomas Diez. Društvenoznanstveno teoretiziranje o EU Diez shvaća kao njezino političko konstruiranje: »... različiti pokušaji da se zahvati priroda Unije nisu opisi nepoznatoga političkog poretka, nego sudjeluju u konstrukciji toga poretka. U toj mjeri, oni nisu politički nevini, te i sami mogu postati predmetom analize, zajedno s artikulacijama drugih aktera« (Diez, 1999: 599). Diez jasno ističe da su različite teorije i konceptualizacije EU ujedno i normativne diskurzivne konstrukcije.⁴ Ne mora pritom biti riječ o ispraznom normiranju, koje nosi obilježja skolastičkih rasprava, nego različite »priče« o EU mogu, u krajnjoj liniji, imati posve »opipljive« konzekvencije. Primjerice, svaka osoba koja danas želi ući u EU suočava se s njezinom vanjskom granicom, koja je ishod određene teorije/politike europskog integriranja. Granicu »Schengenlanda« o kojoj Diez piše, ne može se fizički prijeći ako se ne prezentiraju odgovarajuće isprave: »Nema 'neutralnog jezika' da se prenese značenje 'stvarnih' granica« (1999: 610). Na kraju svojega teksta Diez poručuje: »Govoriti 'Europu', nadam se da sam to pokazao, uvijek znači sudjelovati u borbi, utoliko što se to prakticira unutar nekoga diskurzivnog konteksta. Politika diskursa integracije ne smije se podcijeniti« (1999: 612).

Međutim, nju se ne treba ni precijeniti. S obzirom na to da Giddens i Beck na određen način »govore Europu«, postavlja se pitanje u odnosu na koju točno varijantu diskurzivne teorije treba procijeniti njihov diskurs. Habermasovu teoriju komunikativnog djelovanja i deliberacijske demokracije ostavljam pritom po strani, usmjerujući se na teorije koje promatraju diskurs kao objekt koji izvanjski utječe na društvene i političke odnose. Diskurzivni pristupi u toj vrsti teorija mogu se razlučiti prema karakteru teorijskog objašnjenja diskurzivnog djelovanja i prema intenzitetu koji pripisuju snazi diskurzivnog oblikovanja društvene, a u radikalnijim varijantama, i fizičke stvarnosti. Varijantu kojom se služim za prijepis Giddensove i Beckove teorije nazvao bih jednostavno umjerenom teorijom političkog diskursa.

Prvi je razlog takvoj karakterizaciji to što ona nije nužno povezana sa specifičnim teorijskim stajalištem, poput primjerice psihoanalitičkog, kao u

⁴ »Općenitije, s obzirom da su *činovi*, oni *mijenjaju* stvarnost (ne da je samo komentiraju). Stoga, riječi nisu samo izvedenice u odnosu na politiku, one često *jesu* politika« (Wæver, 2004: 212). Povijest teorija EU u toj je perspektivi u osnovi povijest searleovskih govornih činova kojima se stvaraju institucionalna pravila nekog poretka (Searle, 2001: 197–198).

psihoanalitičkoj teoriji političkog diskursa.⁵ Umjesto toga, ona uglavnom ostaje pri »ogoljenoj« književnoteorijskoj ideji diskursa kao mehanizma koji sadržava niz stilskih figura i retoričkih specifičnosti koje treba identificirati te osnovni kostur koji govori o tome što je u društvenom svijetu bitno, a što nije, tko može djelovati, tko ne može, što je prirodno, a što nije itd. – što ću za trenutak precizirati. Takva teorija shvaća diskurs ponajprije kao niz figura (poput metafore, metonimije ili sinegdohe), koje se »popunjavaju« različitim političkim sadržajima, povezuju u naracije i diskurzivne cjeline, koje nude određenu sliku društvenog svijeta, a da se ona ne mora nužno povezivati s ekonomijom, psihoanalizom i teorijom elita ili se iz njih izvoditi, kao efemerni efekt odgovarajuće baze u sferi društvene »nadgradnje«.

Drugi je razlog nazivanju te varijante umjerenom to što ona ne apsolutizira moć diskurzivnog djelovanja, ne negirajući postojanje barem minimalne, zdravorazumske fizičke i društvene stvarnosti izvan diskursa. To znači da postoji stvarni svijet, pa i stvarni društveni odnosi, o kojima govorimo kroz prizmu diskursa i tako ih pokušavamo usmjerivati i oblikovati. Kako napominju Laclau i Mouffe, »činjenica da se svaki objekt konstituirao kao objekt diskursa nema nikakve veze s tim postoji li svijet izvan misli ili sa suprotstavljanjem realizma i idealizma« (Laclau i Mouffe, 2001: 108). Primjerice, potres koji se dogodio nije moguće negirati kao činjenicu, ali se ona može različito diskurzivno uokviriti, kao »Božje djelo« unutar religijskog diskursa ili kao »seizmičko kretanje« zemljine kore, unutar prirodnoznanstvenog diskursa. Isto vrijedi i za društvene odnose. Nemoguće je diskurzivno zanijekati siromaštvo, određenu strukturu obitelji, školski sustav određenog tipa ili snažne osjećaje kolektivnog identiteta koje njeguju određene društvene skupine, ali ih se može diskurzivno prikazivati i interpretirati na različite načine, što može utjecati na njihovu promjenu, ali ih i posve neuvjerljivo, i stoga neučinkovito, »iskrivljavati«. Naime, ta prezentiranja, prema zastupanoj umjerenj varijanti diskurzivne teorije, ako žele biti relevantna, ne smiju biti izrazito kontrafaktička, inače je riječ o neučinkovitim ili čak opasnim diskurzivnim pokušajima. Diskursi ne mogu mijenjati puno toga ako za

⁵ O europskim integracijama u žanru psihoanalitičke teorije diskursa inspirirane Lacanom piše primjerice Yannis Stavrakakis. On napominje da bi »europski studiji trebali preusmjeriti svoju istraživačku pozornost na dimenzije plodova i kastracijske fantazije naroda, te da će Europa postati stvarno privlačna kao objekt identifikacije samo ako započne seksualnu – ako ne i sado-mazo – revoluciju!« (Stavrakakis, 2005: 110). *Jouissance*, »opsceno«, »libidinalne snage« i drugi psihoanalitički koncepti nisu nužni za moju »minimalističku« argumentaciju.

to ne postoji dobra društvena osnova. Umjerenoj je teoriji diskursa stoga blisko Sokalovo duhovito izraženo skeptično stajalište prema postmodernističkom pretjerivanju o snazi diskursa, koje tvrdi da diskursi moći oblikuju ne samo društvenu, nego čak i fizičku stvarnost.⁶ Prema tome, ako diskurs posve negira ili ignorira neke društvene pojave, onda ga se može nazvati neobjektivnim, nerazumnim ili društveno neutemeljenim. Posrijedi je, dakle, *tanka* (»thin«) varijanta teorije diskursa, koja uzima u obzir ograničenja materijalnog konteksta, institucija, interesa, društva općenito (Townshend, 2003: 133, 139) te nije sklona olako otpisati društvene strukture (usp. Jones, 2004).

Treće, to što se u diskursima pojavljuju određene »binarne opozicije« za umjerenu varijantu teorije diskursa ne znači da su one nužno samo diskurzivno konstruirane, tj. da nemaju diskursu izvanjske društvenočinjenične referencije, niti iz toga proizlazi prihvaćanje normativnog važenja jednog od polova opozicije (Barry, 2001: 284–285). Stoga argumentacija ovoga rada zahtijeva samo da se identificiraju obilježja Beckova i Giddensova euroteorijskoga diskursa da ih se suoči s izvandiskurzivnom društvenom stvarnošću, koju umjerena teorija diskursa dopušta. To je, u užem smislu, vrijednosno neutralna operacija, koja se može provesti bez odgovaranja na pitanje jesu li vrijednosti koje oni zagovaraju u idealnom smislu dobre ili poželjne.

Ukratko, za umjerenu varijantu diskurzivne teorije ne vrijedi jednostavno razlikovanje istine i laži, ali jednako tako ni hiperbola da je »sve u tekstu« i da se pukim tekstom može oblikovati društvena stvarnost. Ne želim pritom iznositi smjele tvrdnje da su svi ljudi robovi fluidnog diskursa, niti se upuštati u »dubinsku« raspravu o odnosu strukture i djelovanja. Moje su ambicije znatno skromnije: želim samo ispitati imaju li Giddensova i Beckova diskurzivna oblikovanja EU, iz perspektive umjerene varijante teorije diskursa, zadovoljavajuće uporište u društvenoj »stvarnosti« europskoga i svjetskog društva.

Giddensovu i Beckovu teoriju uklopit ću u ponešto formalan, ali zato transparentan i razumljiv okvir za analizu, imajući na umu temelje za analizu koje sam prethodno iznio. Tim se okvirom u svojim djelima koristi poznati teoretičar deliberacijske demokracije John Dryzek. Prema Dryzecu, diskurs ima četiri osnovna elementa (Dryzek, 1990: 159–160). Prvi je ontologija diskursa (a). Ona se odnosi na entitete kojima je politički

⁶ »U redu: svakoga tko vjeruje da su zakoni fizike puka društvena konvencija pozivam da ih pokuša prekršiti skokom kroz prozor moga stana (živim na dvadeset i prvom katu)« (Sokal, 2002: 92). Slično, samo u manjoj mjeri, vrijedi i za etablirane društvene institucije i identitete.

diskurs »naselio« društveni svijet. Primjerice, za paradigmu racionalnog izbora to su individualni maksimizatori koristi, za marksizam su to društvene klase, za neke diskurse to je hegelijanski duh povijesti, za nacionalistički diskurs su to perenijalne nacije, a za feminizam spolovi i/ili rodovi. Drugi je element diskursa pripisivanje sposobnosti i nesposobnosti djelovanja različitim entitetima (b). Svaki diskurs neke entitete određuje kao subjekte, a neke kao objekte djelovanja. Recimo, u marksističkom diskursu proletarijat je subjekt revolucije, a u robovlasničkom diskursu staroga američkog Juga crni robovi su objekt koji nije sposoban za političko djelovanje. Treći je element diskursa određivanje motivacije aktera koji se pojavljuju u svijetu tog diskursa (c). Postavlja se pitanje koji se motivi i razlozi pojavljuju unutar nekog diskursa, a koji ne, i koji su legitimni, a koji nisu. Primjerice, u konzervativnom političkom diskursu siromašni i osuđeni kriminalci uglavnom su sami odabrali vlastitu sudbinu i za nju snose odgovornost, dok socijalnoliberalni politički diskurs pripisuje sudbine istih kategorija građana negativnim izvanjskim okolnostima društvenog konteksta. Četvrti je element diskursa određivanje onoga što je prirodno i normalno, nasuprot onomu što je neprirodno i konstruirano (d). Primjerice, iako i patrijarhalistički i feministički diskurs mogu priznati činjenicu podređenosti žena u nekom društvu, unutar patrijarhalnog diskursa podređenost žena bit će određena kao prirodna i normalna, a u feminističkom bit će označena kao konstruirana i društveno nametnuta, a slično je i s rasnim i klasnim odnosima unutar drugih suprotstavljenih diskursa. Dryzek je kasnije toj konceptualizaciji dodao još jedan element, kojem se najčešće pridaje pozornost u diskurzivnoj analizi (Dryzek, 2006: 165–166). Taj se element odnosi na tipične metafore i retoričke figure koje dominiraju nekim diskursima (e). Primjerice, za određeni tip ekološkog diskursa zemlja će biti holistički koncipirana kao »svemirski brod«, a za diskurs realizma u disciplini međunarodnih odnosa države će se »opisivati« metaforom »biljarskih kugli« koje se međusobno sudaraju. Kako onda izgleda Beckova i Giddensova teorija, prepisana kao politički diskurs, koji ima specifičnu ontologiju, shvaćanje djelovanja i motivacije društvenih aktera, te razlučuje prirodne od konstruiranih odnosa i koristi tipične metafore i retoričke figure?

(a) i (b). *Ontologija* i shvaćanje *djelovanja* u Beckovoj i Giddensovoj teoriji nedvosmisleno su individualistički. Oni odbacuju kolektivne aktere i institucije klasične modernosti kao »zombijske kategorije« i »institucije ljuštore« (Beck, 2001; Giddens, 2005). U Giddensovoj teoriji pojedinci nisu više ukorijenjeni u lokalnim kontekstima tradicijskog društva, nego su, kao »atomizirane« reflektivne individue, uklopljeni u globalni kontekst otvore-

ne komunikacije. Pojedincima Giddens također pripisuje mogućnost autonomnog djelovanja. Oni refleksivno oblikuju svoje živote i kreiraju svoje životne politike: odabiru svoj životni stil, kreiraju svoj supkulturni identitet, biraju osobu s kojom će stupiti u vezu i sl. Suprotstavljajući svoj diskurs postmodernističkom, Giddens piše kako postmodernizam »vidi sebstvo kao razgrađeno ili razmrvljeno« i kako »smatra da je koordinirani politički angažman onemogućen zbog primarnosti kontekstualnosti i raspršenosti«, dok njegova kasna modernost, »vidi sebstvo kao nešto više od mjesta na koje djeluju različite sile«. Kasna modernost »omogućuje aktivne procese refleksivnog samoidentiteta« i »smatra koordinirani politički angažman i mogućim i nužnim, kako na globalnoj tako i na lokalnoj razini« (Giddens, 1990: 150).

Za Becka su nacije, klase i nacionalnodržavne političke institucije relikti prošlog doba, koje prokreira sociologija zaslijepljena metodologijskim nacionalizmom. U svijetu Beckove sociologije, kolektivne su razlike stvar prošlosti: »Pojedinci, oslobođeni čvrstih kulturalnih veza, tada konstruiraju ono vlastito i ono strano na proizvoljniji, fluidniji, privremeniji i promjenjiviji način, i to više po mjeri borbe za povlastice (prava) i resurse i raspolaganje moći nego po stupnju iritiranosti onime što je kulturalno strano« (2001: 129). Individualizacija je kod Becka prezentirana i kao nezaustavljiv proces, koji dokida mogućnost kolektivističkih antagonizama: »Procesi individualizacije, globalno mišljeni, ukidaju pretpostavke podizanja i obnavljanja nacionalnih suprotnosti vlastitoga i stranoga« (2001: 127). U epohi refleksivne modernizacije, Beckovi pojedinci djeluju politički. Oni stvaraju novu subpolitiku, koja rastvara zombijske kategorije i institucije stare modernosti, te djeluju kao politički potrošači i politički buržuiji na globalnoj sceni sučeljavanja moći i protumoći (Beck, 2001, 2004). Što se tiče shvaćanja djelovanja kao elementa diskursa, Beckov se opus može okarakterizirati kao manifest političkog aktivizma pojedinaca, mimo klasične, nacionalnodržavne razine. S druge strane, postmodernizam, kojemu pripisuje negiranje mogućnosti djelovanja, on naziva nihilističkim i dezerterskim, što je samo retorički oštija varijanta spomenute Giddensove karakterizacije.

(c). Kako izgleda *motivacija* djelovanja u individualiziranom svijetu Beckova i Giddensova diskursa? Pojedince u sociologiji kasne modernosti pokreću dvije vrste motiva, od kojih su jedni legitimni, dok su drugi nelegitimni. Kod Giddensa su legitimni oni motivi koji su usmjereni na refleksivno kreiranje vlastite životne biografije. S obzirom na to da je riječ o lebdećim označiteljima (Laclau i Mouffe, 2001: 109), koji imaju pozitivnu konotaciju, ali im nedostaje konkretna denotacija, nije isprva jasno što

se time želi reći.⁷ Međutim, konkretnije formulacije u njegovim djelima u kojima formulira savjete za kreiranje javnih politika otkrivaju da Giddens podržava liberalizam i globalni kapitalizam, ali uz javno sponzorirane socijalne programe »trećeg puta« (Giddens, 1999, 2007). Legitimne su, dakle, one životne politike koje unutar tih okvira smjeraju izgrađivanju životnog stila, uspostavi »čistih« intimnih veza i sl., a nelegitimni su za Giddensa oni motivi koji žele nametnuti kolektivne vezanosti slobodnim refleksivnim pojedincima. To su etnički nacionalizam i fundamentalizam, kao radikalni oblik kolektivismu koji želi podvrgnuti refleksivne pojedince prevladanim ili u potpunosti izmišljenim tradicijama (Giddens, 2005: 27–28).

U Beckovu diskursu također postoji problem lebdećih označitelja, koji ne čine transparentnom sliku poretka koji on zagovara. Stare institucije su »mrtve«, »pronalaze se« i »otkrivaju« nove, »lav je na slobodi« itd. (Beck, 2001: 205), no nije posve jasno što to znači u smislu konkretnih referencija. Međutim, neka mjesta u njegovu diskursu sugeriraju da se liberalni okviri pravâ individua podrazumijevaju, da se zahtijeva globalna kontrola tržišta koja će zauzdati socijalno neosjetljivi neoliberalni kapitalizam (Beck, 2004: 222–302). Također, legitimni motivi i sadržaji koji su naglašeniji, a mogu se specificirati, uključuju i zahtijevanje da se osigura zaštita okoliša, zaštita ravnopravnosti spolova i protivljenje militarizmu i vojnom djelovanju (Beck, 2001: 31–40, 130–144). Od nelegitimnih motiva ističe se nacionalizam, koji je kod Becka delegitimiran kao regresivni refleks protumodernosti, koja se ne može nositi s promjenama društva rizika (Beck, 2001: 117–129).

(d). Uspostavljanje pojedinih odnosa kao *prirodnih* ili kao *neprirodnih* i *konstruiranih* osobito je zanimljiv element Beckova i Giddensova diskursa. Obojica pristaju uz konstruktivističku teoriju nacije i ideju konstrukcije tradicije, te općenito upućuju na to da su društveni i politički oblici moderne i predmoderne epohe konstruirani. Za Giddensa je tradicija u biti konstrukcija, kojom su nekad manipulirali kraljevi i svećenici, a danas je zlorabe fundamentalisti (Giddens, 1990; 2005: 53–64). Tradicionalna obitelj također je konstrukt, često nepravedan i surov, a danas prevladan kao »in-

⁷ Usp. »Pod politikom emancipacije podrazumijevam radikalnu angažiranost, usmjerenu na oslobađanje od nejednakosti ili potlačenosti. Ako jednom zauvijek shvatimo da povišest nije podvrgnuta dijalektici gospodara i roba, odnosno da ona to jest samo u nekim kontekstima i okolnostima, moramo priznati da je politika emancipacije samo jedna strana priče. Politika života odnosi se na radikalnu angažiranost koja teži povećati mogućnosti za puniji i bolji život svih, u odnosu na koji ne postoje 'drugi'. To je jedna verzija starog razlikovanja između 'slobode od' i 'slobode za', ali 'sloboda za' mora se razviti unutar okvira utopijskog realizma« (Giddens, 1990: 156). Naime, jasno je da je »puniji« i »bolji« život nešto »dobro«, ali nije jasno na što se on točno odnosi.

stitucija ljuštura« (Giddens, 2005: 65–76). Za Becka je nacija »zamišljena« andersonovska nacija, konstruirana zajedničkim čitanjem novina, a nacionalizam je danas samo promašeni odgovor na nesigurnost globalizacije (Beck, 2001: 117–129). Drugi problematični konstrukt koji Beck ističe jest »naturalizacija ženskosti«, tj. ideja ćudljive žene koja se treba podrediti racionalnom muškarcu. Ta je predodžba bila karakteristična i za nedomišljene filozofe prosvjetiteljstva poput Diderota, koji su vidjeli ženu kao »oluju afekta«, koja samo licemjerno i površinski može usvojiti moralne norme, koje jedino muškarac kao moralni subjekt zaista intrinzično usvaja (Beck, 2001: 140). Općenito, za Beckovu protumodernost, čiji su pojavnici nacionalizam i patrijarhalizam koji naturalizira žene, vrijedi pravilo da ona konstruira razlike među pojedincima i prikazuje ih prirodno. To je srž Beckove definicije protumodernoga političkog djelovanja. On protumodernost definira kao »*uspostavljenju, uspostavljivu* neupitnost« iza koje se skriva konstruktivističko političko djelovanje: »*Izumljenost* pripada pojmu protumoderne kao bjelina bijelom konju. Kaže se priroda, ali se misli i provodi – i to time – *naturalizacija*« (Beck, 2001: 109).

(e). Posljednji diskurzivni element ili razina nalazi se na samoj »površini« diskursa, koju obilježavaju korištenje određenog *jezika, stilskih figura i tipičnih metafora*. Kao što sam već naznačio, diskurs oboje autora obiluje mnoštvom takozvanih lebdećih označitelja, koji imaju pozitivne konotacije, ali nejasne denotacije. Kod Giddensa se politike života kreiraju »refleksivno«, veze su »čiste« i ostvaruje se »punija« kvaliteta ljudskog života. To je snažno pozitivno vrijednosno obojena retorika oslobođanja i nesputanosti racionalnih pojedinaca. Kod Becka je na snazi sličan diskurs. Pojedinac se također oslobađaju i otvaraju, odbacuju stare institucije, te pronalaze novo »političko«. Novo doba je doba uključivanja; ono je doba »onoga i«, koje donosi »oslobođanje pojedinaca iz kaveza« (Beck, 2001: 72).⁸

Ti se pozitivni lebdeći označitelji suprotstavljaju negativnima, koji su pridjenuti pojavama poput tradicije, nacije, te institucija nacionalne države, klasičnoga građanskog društva i ekonomije. Stare institucije kod Giddensa su (prazne) »ljuštura«, a kod Becka »zombiji« (2001: 214), (prazna) »bidermajerska pročelja« (2001: 211) ili pak dio »upravne probave« starog sistema (2001: 263). Giddens tradiciju opisuje kao ritualnu »rutinu«, koju se religijski obožava (Giddens, 1990: 105), a predmoderni svijet opisuje kao hobbesovski svijet nasilja u kojem nedostaje ontološka sigurnost, suprotstavljajući ga suvremenom globaliziranom svijetu koji je u načelu sigu-

⁸ Treba napomenuti i to da Beck političke opcije koje zagovara često nastoji prezentirati kao »realistične«, a u krajnjem retoričkom zanosu čak i kao »makijavelističke« (Beck, 2004: 10).

ran.⁹ Kod Becka je nacionalizam etiketiran kao protumoderna pojava, dakle kao nešto nazadno što se protivi otvaranju granica koje donosi refleksivna modernizacija. Protumodernost – i sama negativni označitelj – dodatno se pojačava terminima s jasnim negativnim konotacijama. Ona obuhvaća nazadne pojave iz prevladanoga doba »*ili-ili*« koje gradi umjetne granice.¹⁰ Ona zastupa »neupitnost« i »rigidnost«, nasuprot onome novom što treba pronaći (Beck, 2001: 147). S njom se također povezuju živopisne denigrirajuće metafore, poput »noćne strane moderne«, »kostiju«, »maskerade« ili »starog principa tužakanja« (Beck, 2001: 107–151). Uz prateći pasivni otpor koji pružaju »otrcane« zombijske kategorije i institucije, nacionalizam kod Becka postaje glavni diskurzivni »negativac« koji ima potencijal aktivnoga osporavanja refleksivne modernizacije.

Na kraju želim istaknuti opće metafore i retoričke figure koje obilježavaju diskurs teorije kasne modernosti. Kao što realističku teoriju međunarodnih odnosa obilježava spomenuta opća metafora biljara, a ekološki holizam opća metafora zemlje kao svemirskog broda, Beckovo i Giddensovo djelo obilježavaju izrazito sugestivne opće metafore. Kod Becka je to raspršena metafora rizika i kaosa u kojem se stari poredak (nacionalnih država) ruši, te se u njemu traže i pronalaze novi politički oblici (Beck, 2001), ili se u »metaigri moći« otvara prostor za novu globalnu kozmopolitsku politiku (Beck, 2004). Kod Giddensa su to moćne »zmajevе kočije«, pomahnitali mehanizam koji uništava sve koji se s njim izravno sučele, tj. koji dopušta samo ograničena politička rješenja u manevriranju s globalizacijom, poput politike »trećeg puta« i europskoga socijalnog modela (usp. Giddens, 1990: 53, 139, 151, 154).¹¹ Uz opće metafore, u djelima Giddensa i Becka mogu se identificirati i dva karakteristična opća

⁹ »Samo manji broj skupina unutar populacije mogao se u dužem vremenskom razdoblju osjećati sigurnim od nasilja ili prijetnji nasiljem od strane osvajačkih vojski, pljačkaša, lokalnih vojskovođa, razbojnika, lopova ili pirata« (Giddens, 1990: 107).

¹⁰ Iako Beck govori da je vrijeme u kojem živimo vrijeme »onoga i«, uključivanja i suživota, ipak napominje da između tog novoga »i« i staroga »ili-ili«, isključivanja, razlike i sukobljivanja postoji »ili-ili«: »Prema tome, u krajnjoj liniji, između *i* i *ili-ili* ne vlada *i*, nego *ili-ili*. (Čime *i* u nekoj mjeri neizbježno prelazi u *ili-ili*)« (Beck, 2001: 107). Čini mi se da se dodatak »u nekoj mjeri« može protumačiti kao izraz pokušaja da se vlastita opcija pozitivno obilježi, pa čak i onda kad je to u sukobu s »logikom samom«. Iako po definiciji mora biti isključiva s isključivim, jer inače dokida samu sebe, u želji za pozitivnim konotacijama koje nosi »ono *i*« refleksivna modernizacija dolazi u nezahvalnu situaciju pobijanja osnovnih postulata logičkog mišljenja.

¹¹ Giddens koristi riječ *juggernaut* i objašnjava njezinu etimologiju: »Termin potječe od hindske riječi Jagannāth, 'gospodar svijeta', što je jedna od Krišninih titula. Idol ovog božanstva svake je godine vožen ulicama u golemoj kočiji, pod koju su se navodno bacali njegovi sljedbenici, da bi ih smrvili njezini kotači« (1990: 139).

retorička tropa. Kod Giddensa je to »pronalaženje zlatne sredine«. U njegovoj argumentaciji po pravilu postoje dva konstruirana ekstrema između kojih pronalazi poželjno umjereno rješenje. To su, primjerice, klasična sociologija i postmoderna sociologija, između kojih se nalazi sociologija kasne modernosti; to su isključiva inzistiranja na kapitalizmu, industrijalizmu ili birokratizaciji kao utemeljujućim obilježjima modernosti, kojima se suprotstavlja umjerena i nijansirana višedimenzionalna slika modernosti; to su realizam u međunarodnim odnosima i Wallersteinov svjetski sustav, između kojih Giddens ponovo pronalazi zlatnu sredinu, koja uvažava i države i globalni kapitalizam; to su hiperglobalisti i globalizacijski skeptici, između kojih se nalazi Giddensova globalizacija; to su, konačno, neoliberali i stari socijalisti, između kojih se nalazi politika trećeg puta (Giddens, 1990, 1999, 2005). Beckov je opći trop da ne vidimo što se događa zato što smo zaslijepljeni starim mišljenjem: »Živimo u svijetu onoga *i*, a mislimo u kategorijama onoga *ili-ili*« (Beck, 2001: 69). Zastoj u kategorijama i metodologijski nacionalizam sprječavaju percepciju nove stvarnosti, koja se već dogodila, samo je treba otkriti.¹²

Pridijevanjem pozitivnih lebdećih označitelja jednim pojavama, a negativnih lebdećih označitelja drugima, Beck i Giddens jasno izražavaju svoje političke preferencije prema individualizmu i globalizaciji i protivljenje vestfalskom svijetu nacionalnih država. Njihova se pozicija diskurzivno pojačava općim figurama koje nose nedvosmislene sugestije: umjerena, zlatna sredina uvijek je sigurna i razumna opcija između pretjeranih ekstrema, a novi svijet koji je skriven zabludom starih nazora, treba otkriti i prigrliti, pogotovo ako je to, kako Beck inzistira, još k tomu i realistično.

U opisani je diskurs kod obojice autora uklopljena politika europske integracije. Ona se u njemu događa sama od sebe, a ujedno je i normativno poželjna. Stare institucije su u diskurzivnom nestajanju, pa pojedinci sami kreiraju vlastite životne puteve. U tom su pothvatu suočeni s rizicima kasne modernosti, koji transcendiraju stare državne granice, pa su koordinacija i integracija na nadnacionalnoj razini logično rješenje. Giddens piše o svijetu u kojem se kombiniraju apstraktni sustavi i uspostava osobnih veza bez

¹² Beck je usto poprilično sklon hiperbolama. Njegova je retorika uvijek lepršava i bogata metaforama, ali ponekad nedovoljno potkrijepljena jasnim primjerima. To je česta ocjena Beckova stila: »Beck očigledno pretjeruje ovdje, što je nesretna tendencija koja se provlači kroz njegov rad« (Fischer, 2000: 48, 281). Fischer također piše o Beckovoj »nesretnoj sklonosti hiperboli« (Fischer, 1998: 113), a Dryzek o tome kako »Beck pretjeruje« (Dryzek, 2000: 165).

predestiniranosti tradicijom.¹³ On u njemu konstruira novu fenomenologiju rizika, na koju je nadnacionalna europska integracija logičan odgovor. Ako su pojedincima za kreiranje njihove biografije potrebni samo apstraktni pravni okviri i određena mjera socijalne osjetljivosti liberalne demokracije, kako bi se lakše suočili s globalnim rizicima, treba izgraditi nadnacionalne političke institucije, jer se ti problemi mogu uspješnije riješiti na nadnacionalnoj, europskoj razini, a u krajnjoj liniji na globalnoj. Stoga Giddens zagovara unificiranu »socijalnu Europu«. Ona će razviti zajednički europski socijalni model (ESM) koji uključuje programe »fleksigurnosti« i obrazovanja pojedinaca, umjesto neproduktivnog čuvanja njihovih radnih mjesta ili pružanja pasivne socijalne pomoći. Te politike »trećeg puta« na europskoj razini pomoći će pojedincima da se uspješno nose s nezaustavljivom globalizacijom (Giddens, 2007). S druge strane, u Beckovu diskursu nova »kozmpolitska Europa« već nastaje politikom sporednih posljedica, kroz migracije radnika, mobilnost studenata, pa i »miješane brakove« i integraciju europske i nacionalne povijesti u školskim udžbenicima.¹⁴ Pritom se kozmpolitsku Europu shvaća kao prijelaznu stanicu na putu prema globalnom kozmpolitskome političkom režimu: »Potencijalno je kozmpolitska Europa univerzalna, uključuje sve zemlje svijeta« (Beck i Grande, 2006: 116).

EU je logična posljedica diskursa kasne modernosti i refleksivne modernizacije. Ona je usputna posljedica društvenih promjena koju treba politički ojačati. Dok je za Giddensa ona jačanje kontrole nad zmajevim kočijama modernosti, u Beckovu diskursu, u kojemu su kolektiviteti jednako deontologizirani, ona je svojevrsna »metapolitika« koja omogućuje subpolitiku, prezentirana kao realistična opcija u globalnoj igri moći. Europski pojedinci subpolitički djeluju, primjerice kao ekološki aktivisti, politički potrošači i politički buržuji (Beck, 2001: 153–173, 197–202; 2004: 303–316). U njegovom diskursu oni putuju, uče jezike, rade u inozemstvu i sklapaju brako-

¹³ »Da sažmemo, preobrazba intimnosti sadržava: [...] 2. Konstrukcija sebstva kao *refleksivnog projekta* osnovni je sastojak refleksivnosti modernosti; pojedinac mora pronaći svoj identitet među strategijama i opcijama koje nude apstraktni sustavi. 3. Nastojanje na samoaktualizaciji, zasnovanoj na *temeljnomoj povjerenju*, koje se u personaliziranim kontekstima može uspostaviti samo putem 'otvaranja' pojedinca drugome. 4. Formiranje osobnih i erotskih odnosa kao 'veza' koje se vode *uzajamnošću samorazotkrivanja*« (Giddens, 1990: 123–124).

¹⁴ »Sve više pojedinaca gospodari internacionalno, radi internacionalno, voli internacionalno, vjenčava se internacionalno, živi, putuje, konzumira, kuha internacionalno, djeca postaju internacionalna, tj. govore jednako dobro dva ili više jezika, odgajaju se u generaliziranoj nigdini televizije i Interneta, a ni politički se identitet i lojalnost više ne pokoravaju zapovijedi nacionalne monogamije lojalnosti« (Beck i Grande, 2006: 55).

ve s pripadnicima drugih nacija, a metapolitički europski poredak osigurava im bolju zaštitu od nepredvidljivih globalnih rizika i spekulacija neoliberalnog kapitala u borbi moći i protumoći u doba globalizacije. EU je u toj diskurzivnoj perspektivi, uistinu, »makijavelistička« opcija.

Što je problem s opisanim diskursom iz perspektive umjerene teorije diskursa? On je izrazito kontrafaktički i iskrivljeno prikazuje suvremene društvene trendove u europskom prostoru. Nacionalne države i nacionalni kolektivni identiteti još uvijek su »živi i zdravi«, kao i klasične političke institucije, poput političkih stranaka, izbora i parlamenata. One nisu ni »zombiji«, ni »ljuštore«. Kolektivne vezanosti i nacionalne političke zajednice, na čijoj legitimnosti počivaju države kao još uvijek glavni politički oblici današnjice, ne mogu se tako olako otpisati. Još uvijek postoje i klasične političke koordinate lijevog i desnog. S druge strane, EU koja bi se trebala događati sama od sebe, u institucionalnoj je krizi. Društveni su trendovi suvremenog svijeta u Giddensovu i Beckovu diskursu pogrešno prezentirani, a njihova je retorika neuvjerljiva. Kad se ona kontekstualizira, pokazuje se da je Giddens neoliberalizam u *light* verziji prepisao kao aktivnu obnovu socijaldemokracije, a individualističko subkulturno kreiranje biografija, koje uključuje pitanja poput onoga što će se jesti, koja će se odjeća nositi i s kim će se stupati u seksualne odnose – a koje već dugo postoji i ne negira kolektivne identitete i postojeće institucije – predstavio kao bitnu epohalnu novost. Beck je pak razvio sugestivnu revolucionarnu sliku nove stvarnosti društva rizika, u kojoj stare granice padaju same od sebe. Međutim, individualni životni stilovi opstoje uz klasične kolektivne identitete i političke institucije, stare su granice još uvijek tu, a svi nagovještaji pronalaska novoga političkog ispostavili su se primjerima politike klasične modernosti.¹⁵

¹⁵ Dobar je primjer toga Beckovo zacrtavanje novih političkih koordinata koje trebaju zamijeniti klasično razlikovanje između ljevice i desnice, koje Beck određuje kao staru »pojmovnu štaku« koja u društvu rizika više ne vrijedi (Beck, 2001: 227). Kao nove koordinate političkoga, Beck je uveo dihotomije »sigurno-nesigurno«, »unutra-vani« i »političko-nepolitičko« (2001: 94–99). Prva se temelji na stajalištu da su rizici društvene konstrukcije, pa ih jedni politički konstruiraju na jedan način, a drugi na drugi način. Druga počiva na ideji fleksibilnosti granica, koje jedni žele zacrtati »tu«, a drugi »tamo« (»vapaj za zidovima«). Na kraju, novo političko nasuprot nepolitičkom treba pronaći, jer ono nije više zadano koordinatama klasične moderne. Što se tiče »konstrukcije« rizika, one se još uvijek konstruiraju vrlo jasno prema prepoznatljivim ekonomskim interesima, a to je već vrlo blizu klasičnoj razlici lijevo-desno. Granice se također zacrtavaju uglavnom prema poznatim nacionalnim i etničkim obrascima. Naposljetku, svi Beckovi primjeri novoga političkog, koje se nalazi u izvaninstitucionalnoj kreaciji politike, uključuju klasične institucije poput nacionalnih političkih stranaka i sudova, koji uvažavaju također dobro poznate građanske inicijative (2001: 166–169).

U Beckovu i Giddensovu diskursu postojeći se društveni i politički problemi olako odbacuju u ime refleksivne individualizacije i društva rizika koji će dovesti do uspostave europskog društva i jačanja EU, a zatim i do kozmopolitskog režima u kojemu će politički konflikti biti eliminirani. Ne bez razloga, fundamentalni se problemi političke teorije, poput onih o kojima se vode rasprave između liberalizma i multikulturalizma, kod Becka rješavaju sami od sebe, primjerice u političkim parolama poput one da »mногоstrukost nije problem nego rješenje« (Grande i Beck, 2006: 300). Postulirana individualistička i aktivistička ontologija tog diskursa pokušava stvoriti novu društvenu i političku stvarnost, no njoj nažalost nedostaje dovoljno jaka stvarna referencija, iz koje bi proizišlo jačanje europske integracije. Prema Beckovu suautoru Grandeu, »europske bi referendume trebali inicirati građani« koji »moraju opet od nesamostalnoga objekta postati subjekt europeizacije« (Grande, 2007: 115–116). To se, međutim, nikako ne događa.

Beckov i Giddensov diskurs primjereno kvalificiraju riječi Chantal Mouffe. On je za nju ponajprije »retorika modernizacije«, a ne uvjerljiv opis društvenih trendova današnjice u Europi ili svijetu. Mouffe s pravom piše o prividu »znanstvenosti i neupitnosti njihove postpolitičke vizije, po kojoj svi oni koji se s njima ne slažu izgledaju kao zatvorenici staromodnog okvira« (Mouffe, 2005: 54). Prikaz političke vizije kao izraza latentnih posljedica razvoja jest politika *par excellence* – i to radikalno konstruktivistička, pa i utopijska. A iza subpolitičkih borbi pojedinaca, najčešće oko folklornih pitanja životnog stila, mogla bi se možda, kako upozorava Mouffe, skrivati samo poprilično banalna »neoliberalna hegemonija« (2005: 54–56).

Umjesto zaključka: treba li politika društvenoznanstvenog diskursa europeizacije biti opreznija?

Ako su društvenoznanstvene teorije samo politički diskursi, po čemu se može racionalno odrediti da je jedna teorija bolja od druge? Da parafraziramo poznatu izreku, ako je sve politika, nije li onda sve dopušteno? U krajnjoj liniji je upravo tako. Borba diskursa ne može se racionalno razriješiti. Kao što je poznato, u Weberovoj »borbi demona« znanost nema zadnju riječ (Weber, 1986: 268, 273–274). Ako, međutim, prihvatimo perspektivu umjerenе teorije diskursa, onda možemo procjenjivati diskurse po tome koliko su kontekstualno uvjerljivi i povezano s tim, koliko se u ponudi određenih političkih rješenja odlikuju »odgovornim realizmom« (Kasapović, 2007: 138). Ako se neki diskurs pokazuje u velikoj mjeri kontrafaktičkim, ako neke pojave ignorira ili olako otpisuje, onda ga se, iz perspektive umjerene teorije diskursa, može ocijeniti pretjerano iskrivljujućim, te stoga nedovoljno opreznim, prudentnim ili politički odgovornim. Pokušao sam u tekstu poka-

zati da je to slučaj s Giddensovom i Beckovom teorijom kasne modernosti. Ona je pohitala u kozmopolitizaciju i teorijski-diskurzivno ukinula kolektivne identitete bez čvrstog uporišta u društvenim trendovima koji bi opravdali takav postupak. Giddens i Beck odviše su lako otpisali politiku klasične modernosti nacionalnih država i na tim osnovama uspostavili kozmopolitsku i socijalnu Europu. Ako je njihova sociologija europske integracije valjana, nije jasno zašto se referendumski odbijaju novi europski sporazumi, zašto jačaju populističke stranke, zašto Europa nije kozmopolitska nego protekcionistička i zašto ona nikako ne uspijeva nastupiti zajednički i odlučno u međunarodnoj areni? Nije nikako jasno ni zašto su se, primjerice, početkom 2008. proglašenoj neovisnosti Kosova protivile upravo Španjolska, Rumunjska i Cipar, niti zašto, u svijetu individualizirane refleksivnosti i subpolitike, postoje secesionističke težnje Katalonaca, Baska ili bosanskih Srba? Što je s Korzikom, Škotskom, Sjevernom Irskom ili političkim problemima u Ukrajini, da izdvojimo samo neke od brojnih i raznolikih slučajeva u kojima nacionalizam igra ulogu? Zašto u doba ekonomske recesije francuska država spašava francusku automobilsku industriju, njemačka država njemačku, zašto trebamo »kupovati hrvatsko«, a ne europsko, zašto nije dobro da su banke »u rukama stranaca«? Zašto se ekonomski problemi u krizi rješavaju nacionalno, a ne europski? Zašto europske institucije nemaju dovoljnu legitimnost, a demokratski režimi nacionalnih država ju uglavnom još uvijek imaju? Nisu li u spomenutim primjerima na djelu kolektivni identiteti i politika klasične modernosti, koju su Beck i Giddens odlučili psihologizirati kao privremenu reakciju na nesigurnosti globalizacije i otpisati kao prolazni obrambeni refleks protumodernosti?

Ako se, kako upozorava Mouffe, »političko« možete osvetnički vratiti u slučaju da ga se ignorira (Mouffe, 2000: 31), koji je mogući odgovor za teoretičare europeizacije? Odgovor bi se mogao nalaziti u malo skeptičnijem i opreznijem stajalištu, koje uvažava politiku klasične modernosti. Tako je, primjerice, o problemima »ranjivosti europskoga projekta« pisao René Cuperus u spomenutom zborniku *Globalna Europa, socijalna Europa*, upozoravajući kako je EU postala »amorfan, povećani labirintski politički sustav, bez šarma i karizme« (Cuperus, 2006: 93). Prema njegovu je stajalištu funkcionalizam, kao vodeća teorija europske integracije koja počiva na konceptu tihe, »šuljajuće« integracije (*integration by stealth*) doveo do »osvete nacionalnih identiteta i tradicija« koje je olako zanemario (2006: 100). Pitanje nacionalnih identiteta, koje su teorije poput Beckove i Giddensove ignorirale, danas je u Europi monopolizirala populistička desnica. Prema Cuperusu, upravo je forsiranje metanaracije globalizacije i neizbježne europeizacije – osnovno obilježje Beckova i Giddensova teorijskog diskursa

– potaknulo refleks nacionalizma (2006: 101–102). Cuperusova sugestija ide u smjeru reduciranja diskursa europeizacijskog i globalizacijskog spasa. Ona se vodi načelom »Samo će skromnija EU jamčiti popularnu podršku za Uniju« (2006: 103). To bi mogao biti recept koji bi trebali uvažiti zagovornici europeizacije, kako ne bi polučili suprotan učinak onomu što zagovaraju.

Ne treba sumnjati u to da su Giddensove i Beckove kozmopolitske ideje dane u dobroj namjeri, ali mi se čini da one, barem u ovom trenutku, još uvijek nisu dovoljno realne. Čak i ako nacionalni identiteti i u njima utemeljene političke institucije modernosti, nisu nego prolazni epohalni diskurzivni konstrukt, riječ je u svakom slučaju o vrlo jakom i još uvijek čvrsto utemeljenom diskursu, koji neće omesti kritika »metodologijskog nacionalizma«. Umjerena teorija diskursa te pojave ne može ignorirati. Možda je nacionalizam samo zabluda nacionalističkog motrišta, ali zabluda koju još uvijek dijele većinski dijelovi populacija nacionalnih država danas, uključujući i one europske. Na kraju, ako će se kozmopolitizacija ionako dogoditi, politikom usputnih posljedica o kojoj Giddens i Beck pišu, dok inzistiranje da se ona teorijski-diskurzivno potakne može potencirati obrambene refleksive »protumodernosti«, čemu onda riskirati s nečim tako važnim i ranjivim kao što je europski projekt?

LITERATURA

- Allott, Philip (1991). »The European Community is Not the True European Community«, *The Yale Law Journal*, 100: 2485–2500.
- Barry, Brian (2001). *Culture and Equality: An Egalitarian Critique of Multiculturalism*. Cambridge: Polity.
- Beck, Ulrich (2001). *Pronalaženje političkoga: prilog teoriji refleksivne modernizacije*. Zagreb: Jesenski i Turk.
- Beck, Ulrich (2003). »Toward a New Critical Theory with a Cosmopolitan Intent«, *Constellations*, 10 (4): 453–468.
- Beck, Ulrich (2004). *Moć protiv moći u doba globalizacije: nova svjetskopolitička ekonomija*. Zagreb: Školska knjiga.
- Beck, Ulrich i Grande, Edgar (2006). *Kozmopolitska Europa*. Zagreb: Školska knjiga.
- Bourdieu, Pierre (2001). *Science de la science et réflexivité: cours du Collège de France 2000–2001*. Paris: Raisons d’agir.
- Burnham, P., Gilland, K., Grant, W. i Layton-Henry, Z. (2006). *Metode istraživanja politike*. Zagreb: Fakultet političkih znanosti.
- Cormack, Patricia (1996). »The paradox of Durkheim’s manifesto: reconsidering The Rules of Sociological Method«, *Theory and Society*, 25 (1): 85–104.
- Craig, Paul i De Búrca, Gráinne (2003). *EU Law*. Oxford: Oxford University Press.

- Cuperus, René (2006). »Vulnerability of the European Project«, u: Anthony Giddens, Patrick Diamond i Roger Liddle (ur.). *Global Europe, Social Europe*. Cambridge: Polity, str. 91–105.
- Diez, Thomas (1999). »Speaking 'Europe': the politics of integration discourse«, *Journal of European Public Policy*, 6 (4): 598–613.
- Dryzek, John (1990). *Discursive Democracy: Politics, Policy, and Political Science*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Dryzek, John (2000). *Deliberative Democracy and Beyond: Liberals, Critics, Contestations*. Oxford: Oxford University Press.
- Dryzek, John (2006). *Deliberative Global Politics*. Cambridge: Polity Press.
- Fischer, Frank (1998). »Ulrich Beck and the Politics of the Risk Society: The Environmental Threat as Institutional Crisis«, *Organization & Environment*, 11 (1): 111–115.
- Fischer, Frank (2000). *Citizens, Experts, and the Environment: The Politics of Local Knowledge*. Durham, London: Duke University Press.
- Giddens, Anthony i Beck, Ulrich (2005). »Nationalism has now become the enemy of Europe's nations«, *The Guardian*, 4. listopada 2005., http://www.guardian.co.uk/comment/story/0,,1584115,00.html#article_continue (19. 9. 2007.).
- Giddens, Anthony (1990). *The Consequences of Modernity*. Cambridge: Polity.
- Giddens, Anthony (1999). *Treći put: obnova socijaldemokracije*. Zagreb: Politička kultura.
- Giddens, Anthony (2005). *Odbjegli svijet: kako globalizacija oblikuje naše živote*. Zagreb: Jesenski i Turk.
- Giddens, Anthony (2006). »A Social Model for Europe?«, u: Anthony Giddens, Patrick Diamond i Roger Liddle (ur.). *Global Europe, Social Europe*. Cambridge: Polity, str. 14–36.
- Giddens, Anthony (2007). *Europe in the Global Age*. Cambridge: Polity.
- Grande, Edgar (2007). »Iznova pronaci Europu: kozmopolitska vizija«, *Analitičarskog politološkog društva*, 3: 105–116.
- Hix, Simon (2005). *The Political System of the European Union*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Jones, Peter (2004). »Discourse and the Materialist Conception of History: Critical Comments on Critical Discourse Analysis«, *Historical Materialism*, 12 (1): 97–125.
- Kasapović, Mirjana (2007). »Metodološki problemi kritike konsocijacijske demokracije u Bosni i Hercegovini«, *Status*, 12: 136–143.
- Laclau, Ernesto i Mouffe, Chantal (2001). *Hegemony and Socialist Strategy: Towards a Radical Democratic Politics*. London: Verso.
- McAnulla, Stuart (2005). »Struktura i djelovanje«, u: David Marsh i Gerry Stoker (ur.). *Teorije i metode političke znanosti*. Zagreb: Fakultet političkih znanosti, str. 265–285.
- McDonald, Frank i Dearden, Stephen (ur.) (2005). *European Economic Integration*. London: Prentice Hall.
- Mouffe, Chantal (2000). *The Democratic Paradox*. London: Verso.
- Mouffe, Chantal (2005). *On the Political*. London, New York: Routledge.

- Risse, Thomas (2004). »Social Constructivism and European Integration«, u: Antje Wiener i Thomas Diez (ur.). *European Integration Theory*. Oxford: Oxford University Press, str. 159–176.
- Searle, John (2001). *Speech Acts: An Essay in the Philosophy of Language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Sokal, Alan (2002). »Fizičarev eksperiment s kulturalnim studijima«, *Diskrepancija*, 3 (5-6): 91–94.
- Stavrakakis, Yannis (2005). »Strasti identifikacije: diskurs, užitek i europski identitet«, *Politička misao*, 42 (3): 89–115.
- Townshend, Jules (2003). »Discourse theory and political analysis: a new paradigm from the Essex School?«, *British Journal of Politics and International Relations*, 5 (1): 129–142.
- Wæver, Ole (2004). »Discursive approaches«, u: Antje Wiener i Thomas Diez (ur.). *European Integration Theory*. Oxford: Oxford University Press, str. 197–215.
- Weber, Max (1986). *Metodologija društvenih nauka*. Zagreb: Globus

The European Union and Reflexive Modernization: Is Anthony Giddens' and Ulrich Beck's Theory of Late Modernity Convincing as a Political Discourse of Europeanization?

Krešimir PETKOVIĆ

Faculty of Political Sciences, University of Zagreb
kpetkovic@fpzg.hr

The article discusses Anthony Giddens' and Ulrich Beck's vision of the European Union, which they constructed on the basis of theoretical insights developed in their sociology of late modernity. Starting from the "moderate version" of political discourse theory, the author tries to show how Giddens' and Beck's sociology of late modernity has a strong normative-political dimension that neglects the social and political reality of classical modernity, and shows how political discursive interpretation of their theory can even be derived from their own methodological presuppositions. The author concludes that, once outside the protective belt of legitimacy provided by the category of neutral scientific theory, Giddens' and Beck's theory, as one of the political discursive projects of European integration, has to consider more seriously the persistent counterpolitics of classical modernity: the nation state institutions, the strength of national identity and the nation state allegiances, whether those are understood as primordial givens or as firmly established discursive-political forces of the contemporary world.

Key words: reflexive modernization, European Union, Ulrich Beck, Anthony Giddens, sociology, politics, discourse